

Міністерство освіти та науки
Національний університет «Острозька академія»

ПЛАН-ПРОСПЕКТ

дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора
філософії

зі спеціальності 052 Політологія

Максименка Романа Анатолійовича

Тема дослідження:

**«Війна та авторитаризм: виклики для демократії в Україні в умовах війни
та післявоєнної відбудови»**

Науковий керівник:

доктор політичних наук,

професор Мацієвський Ю.В.

Острог-2024

I. Постановка проблеми

Війна часто призводить до зміни демократичного режиму на авторитарний. Великі довгострокові дослідження показали, що участь у мілітаризованих суперечках зменшила демократичні перспективи держав (Алексеев М., Дембіцький С. 2024 р.). Як приклад, після не тривалого процесу демократизації та лібералізації на початку ХХ століття, на уламках імперій, відбулось сповзання ряду держав до автократії: авторитарний переворот у Болгарії у 1923 році, ствердження диктатури в Югославії в кінці двадцятих років ХХ століття, становлення автократії Горті в Угорщині в тридцятих роках ХХ століття, остаточне становлення авторитаризму в Румунії в тридцятих роках ХХ століття і т.д. Російська агресія проти України також є викликом для існування демократичних інститутів під час та після завершення війни. Воєнний стан накладає обмеження на конституційні права громадян України: обмеження чи заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; обмеження таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; обмеження права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. На період дії військового стану не передбачено проведення чергових та позачергових виборів у представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування. У зв'язку із необхідністю мобілізації населення, переведення економіки на військовий лад, монополізація каналів та джерел інформації (ЗМІ) та іншими викликами, які постали перед українською владою, а також те, що режим в Україні за визначенням є гібридним, постає реальна небезпека відкату до авторитаризму (персоналістського, партійного чи військового).

Результати президентських виборів 2019 року показали запит українського населення на впровадження системних реформ. Водночас корупція, клієнтелізм, непотизм та інші неформальні інститути, які вкоренились у суспільно-політичне життя впродовж тридцяти років незалежності, зберігають свій згубний вплив під час війни.

У зв'язку з цим виникає низка дослідницьких запитань:

- Як змінилися цінності українців під час війни, зокрема чи можуть патерналістські запити населення трансформуватись в авторитарні орієнтації?
- Чи може запит на сильного лідера призвести до перемоги авторитарного політика на наступних президентських виборах?
- Як закінчення війни буде впливати на демократичні/ авторитарні цінності українців та як вони вплинуть на напрям еволюції політичного режиму в Україні?

Відповіді на ці питання допоможуть з'ясувати чи існує імовірність відкату України до авторитаризму під час та після закінчення російсько-української війни.

II. Теоретична основа дослідження

В основі цього дослідження є теорія конгруентності. В сфері вивчення політичних процесів в державі вперше це поняття використали дослідники Сідней Верба та Габріель Алмонд (1963 р.). В основі цього підходу лежить розуміння стабільності урядування, як результату консолідованого уявлення людей, щодо його правильності та ефективності. Політичний вимір конгруентності може виявлятися через довіру до політичної системи або до будь-якого державного інституту. Не менш важливим поняттям дослідження буде гібридність та гібридний режим. Юрій Мацієвський пояснює вкоріненість гібридного режиму в Україні (2016) та наводить три групи суспільних чинників, що обмежували ймовірність встановлення авторитаризму до початку війни (2020):

- Структурні (легітимність урядування, економічна ситуація, репресивний потенціал, зовнішньо-політичні фактори);
- Інституційні (форма правління, політичний режим);
- Соціо-культурні (наявність харизматичного лідера, об'єднавчої ідеології та попередній політичний досвід протестів).

Беручи за основу ці показники ми будемо досліджувати можливість появи авторитарної конгруентності в Україні під час та після війни, як передумови становлення авторитарного режиму.

III. Ступінь розробки проблеми

Важливий внесок у вивчення проблеми формування авторитарних настроїв суспільства під час та після завершення війни внесли: Кріс Данн (2020 р.), який вивчав схильність населення до авторитаризму через призму вивчення проблеми легітимності режиму; Карін Дірстад (2011 р), вивчаючи природу появи авторитарних цінностей в державі, як наслідок громадянської війни на теренах Балканських держав (Боснії та Герцоговини, Косово та Хорватії); Стенер та Фельдман (1997 р.), які чітко розмежували загрозу становлення авторитарного режиму та формуванню цінностей декларативного авторитаризму; Алєксєєв та Дембіцький (2024 р.), дослідники, які обґрунтували тезу, що війна може впливати не лише на посилення авторитарних настроїв серед населення, а й навпаки – стати тригером для лібералізації та демократизації суспільства.

Одними з перших українських дослідників, які започаткували вивчення змішаних цінностей суспільства та запиту на сильного політичного лідера в Україні є Олександр Резнік (2017 р., 2023 р.) та Юрій Мацієвський (2020 р.). Останній використав поняття конгруентності Алмонда та Верби (1963 р.) для аналізу ймовірності сповзання режиму в Україні в період президенства Володимира Зеленського 2019-2020 років до авторитарного. Дослідник запропонував розглянути систему чинників, які мають ключовий вплив на процес становлення гібридного режиму в Україні та відсутність індикаторів, які вказували б на потенційну можливість відкату до авторитарного режиму.

Олександр Резнік (2017, 2023 р.) у публікації 2017 року пропонує використовувати термін декларативної авторитарності для розуміння суспільно-політичних процесів в Україні. Дослідник виявив суперечливі настрої населення в питанні прихильності та легітимації режиму. З одного боку, населення як протест на існування неформальних інститутів, прихильно

ставиться до сильного лідера з більшими повноваженнями, з іншого - віддає перевагу демократичним цінностям та не готове поступитися своїми правами та свободами представникам політичної влади в державі.

IV. Дизайн дослідження

Предметом дослідження є політичні цінності, а також структурні, інституційні та соціокультурні чинники, які впливають на напрям еволюції політичного режиму в Україні. Ми вважаємо найбільш доцільним використовувати наступні методи дослідження: аналіз з використанням простих та складних індикаторів, кейс-стаді та метод політичного прогнозування.

За допомогою методу аналізу з використанням простих та складних індикаторів ми зможемо з'ясувати рівень ризиків відкату до автократії під час та після завершення російсько-української війни. Використовуючи метод кейс-стаді ми зможемо проаналізувати вплив структурних, інституційних та соціокультурних чинників на ймовірність появи реальних авторитарних настроїв серед населення та як наслідок становленню та консолідації автократії в Україні. За допомогою методу політичного прогнозування, ми спробуємо передбачити імовірність формування авторитарного режиму в Україні в контексті вивчення впливу минулих політичних процесів на політичне сьогодення.

Задля розуміння реальності загроз трансформації політичного режиму до авторитарного в Україні, ми будемо аналізувати динаміку зміни настроїв населення та імовірності впливу факторів на цей процес, а саме:

- Запиту населення на «сильну руку»;
- Конгруентності політичного урядування в Україні (схвалення діяльності представницьких органів влади);
- Ставлення населення до демократії як політичної системи;

Ми будемо використовувати результати соціологічних опитувань дослідницьких центрів вивчення суспільної думки проведених в умовах широкомасштабної війни 2022- 2024 років, а саме: Національної академії наук

України Інституту соціології (УНАСІС), Центру економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи», КМІС, Соціологічної групи «Рейтинг», Громадянської мережи ОПОРА.

Мета дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати наскільки російсько-українська війна вплинула на імовірність відкату політичного режиму в Україні до авторитарного.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних завдань:

1. На основі соціологічних досліджень виявити зміни у суспільних настроях, що впливають на тип конгруентності (авторитарної, демократичної чи змішаної) та їх вплив на напрям еволюції режиму;

2. Проаналізувати вплив геополітичних чинників на формування одного з різновидів конгруентності українців;

3. Зрозуміти чи має вплив рівень національної ідентичності на процес формування типу конгруентності в Україні в умовах та після війни;

4. Виявити та змодельовати динаміку зміни настроїв населення або її відсутності для прогнозування потенційного транзиту в післявоєнній Україні.

V. Визначення змінних та формулювання гіпотез

A) Концептуалізація та операціоналізація понять:

- **Авторитаризм** - форма політичного режиму, що ґрунтується на концентрації влади в руках однієї чи обмеженої групи владних еліт (персоналістська, партійна, військова) та передбачає обмеження прав та свобод населення.

- **Демократія** - форма державно ладу, яка ґрунтується на широкій участі населення в здійсненні влади та усебічних гарантіях прав та свобод населення.

- **Конгруентність** – явище, засноване на існуванні стійкого рівня підтримки серед населення способів та методів урядування та здійснення державної влади.

Б) Формулювання тези

Г. Участь України у тривалій широкомасштабній війні з росією не становить загрози для трансформації політичного режиму та відкату до автократії ані в умовах війни, ані для післявоєнної відбудови української держави.

В) Аргументи для підтвердження гіпотези (емпіричні дані)

Г. Останні дослідження (Мацієвський, 2020, Резнік 2017, 2023, Алєксєєв та Дембіцький 2024), вказують на відсутність різкої зміни суспільних настроїв та виявляють амбівалентність населення через поняття декларативного авторитаризму. Аналізуючи чинники та фактори зворотного транзиту, дослідники вказують на відсутність реальних ризиків становлення та консолідації авторитарного режиму в Україні.

Результати опитувань 2024 року тільки посилюють аргументацію, вище згаданих дослідників, яку вони використали у своїх наукових статтях.

VI. Очікувані результати

Ряд дослідників здійснили чималий внесок у вивченні питання імовірності відкату політичного режиму України в умовах російсько-української війни в період з 2014 до 2024 років. На мою думку, це дослідження може зробити внесок у дискусію чи можливий зворотній транзит в Україні та стати важливим для розробки подальших концепцій для консолідації формальних інститутів-запобіжників становлення недемократичного режиму в Україні в період післявоєнної відбудови.

Вибрана література

1. **Мацієвський Ю.** У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014) : монографія / Ю. В. Мацієвський. – Чернівці: Книги–XXI,2016.–552с.

URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Matsiievskiy_Yurii/U_pasttsi_hibrydnosti_zygzagy_t_ransformatsii_politychnoho_rezhymu_v_Ukraini_1991-2014.pdf/

2. **Мацієвський Ю.** Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на «сильну руку» не призведе до авторитаризму в Україні. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2020. № 4. С. 43–67.

URL:<https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8413/1/Matsievskiy-STMM-4-2020-UA.pdf>

3. **Резнік О.** Декларативна авторитарність масової свідомості українців: реальні та фіктивні загрози демократії. Агора. 2017. Т. 19, № 20. С. 26–31. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.o.s/reznik_agora_v19.pdf.

4. **Резнік О.** Особливості авторитарних орієнтацій українців під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи». URL:<https://dif.org.ua/article/osoblivosti-avtoritarnikh-orientatsiy-ukraintsiv-pid-chas-viyuni>

5. Світове дослідження 2020 в Україні / А. Любов та ін. Київ : Укр. центр європ.політики,2020.216с.URL:https://ucerp.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf

6. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023р.). Центр Разумкова.URL:<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r>

7. **Alexeev M., Dembitskyi S.** Geosocietal support for democracy: survey evidence from Ukraine. Perspectives on politics. 2024. P. 1-23. URL:

<https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/geosocietal-support-for-democracy-survey-evidence-from>

8. **Dunn K.** The Authoritarian Predisposition, Perceived Threat, and Trust in Political Institutions.2020.37p. URL: <file:///C:/Users/USER/Downloads/Main%20Document.pdf>
9. **Dyrstad K.** Does civil war breed authoritarian values? An empirical study of Bosnia-Herzegovina, Kosovo and Croatia. Porto, 17 August 2011. P. 1–20. URL:https://www.researchgate.net/publication/254230337_Does_civil_war_breed_authoritarian_values_An_empirical_study_of_Bosnia-Herzegovina_Kosovo_and_Croatia
10. **Feldman S., Stenner K.** Perceived threat and authoritarianism. Political psychology.1997. Vol.18,no.4.P.741–770.
URL: <https://www.jstor.org/stable/3792208?seq=26>
11. **Matsiyevsky, Y.** Mixed Values and Societal Constraints: The Weak Prospects for Authoritarianism in Ukraine. Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization. Vol. 29, no. 2, 2021. p.135-158.